

Landskap: Småland. Upptecknat av: Karl Svensson
Härad: Sunnerbo. Adress: Jvla, Hamneda.
Socken: Pjätteryd. Berättat av: Gustav Andriasson
Uppteckningsår: 1935. Född år 1858 i Pjätteryds församl.

Uppteckningen rör Frågelista 30.

Vård ock skydd i allmänhet, sida 1

Sjukdomsnamn: sida 3

Sjukdomsorsak: sida 4

Sjukundersökning: sida 6

Bot: sida 7

Skadegörelse: sida 11

Mjölkhare: sida 13

Mara: sida 14

Betesgång: sida 17

Viktiga dagar: sida 17

Tjurhåll: sida 17

Köp av kreatur: sida 18

Skriv endast på denna sida!

18 sid.

Uppllysning om Gustav Andriasson Lindhult, Pjätteryd.

Gustav Andriasson är född i Skärshults by i Pjätteryds församling. Föräldrarna voro fattiga, ock då fadern tagit värvning i frnsk-tyska kriget, måste modern trots sviter efter en nyligen genomgången nervfeber, taga tjänst hos en bonde, mot villkor att Gustav fick följa henne, så att han "slapp å ji se ut mä tiggepåsän". Andriasson fick tidigt träda i tjänst, ock att tjäna bönder har varit hans lott en stor del av sin tid. Andriasson har så gott som hela sin tid bott i Pjätteryds församling. Han har god kunskap om äldre tiders förhållanden, men är i regel ganska tystlåten. Vad detta senare beträffar har nog den ensliga trakt vari Andriasson bor i vesäntlig grad invärkat. Den som däremot vunnit Andriassons förtroende kan påräkna en värdefull hjälp vid uppteckning av ortens gamla seder ock bruk.

Vård och skydd i allmänhet.

För fåhusets upplysning, fanns en liten "glogg" (öppning) på ena sidan. Då man om kvällen gick till fåhuset, lyste man sig med en lyfte, vars fönster bestod av en hinna. Taget av ett nötkreaturs bukhinna. Denna hinna töjdes på en kalmariska så att den blev genomskinlig. Då man träskade om attan, dvs innan det blev ljus på morgonen, lyste man sig med beckljus (beckis). På en gård i orten hade man inga ljus, utan lyste sig med elsticker som infördes i "söslavåta". Men fick var påpasslig så att ej "då ta åil (eld) i lavåta". En mar-

Småland
Summers
Pått 1855

4445

Myt. Carl Lovén
Ber. Gustaf Adriaesson
Juli 1858

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

gon då husmodern varit på lagan
med mat, låste hon dörren, utifrån.
och gick sedan in och lade sig.
En stund (stann) senare, fattade
sådeslävet eld, och då männen skul-
le springa ut, funno de att dörren
var låst. Slutligen lyckades de,
genom att "slaa ut nanna bråa",
hamna ut i det fria. Det var dock
nära att husmoderns Tenklöshet
hade kostat dem livet.

Då fodermängden var knapp om
våren, fick man ofta "for äpp
laggästaköt" som var av halm.
I fåhuströskeln var ett hål, och
i detta hål lades en smek. Varje
gång man mjölket skulle man

Skriv endast på denna sida!

"Spella mjölk på Träsklån" (spilla
mjölk på Träsklen) för att oppra åt
snoken. Snoken i fähuset ansågs
som ett tillförlitligt skydd, och
medförde tryvsel för djuren. Det
förekom även att en snok anbrak-
tes i ett hål i Träskeln till bo-
ningshuset. På en gård i Lindhult
finnes gamla snokahål i Träsk-
larna till såväl böningshus som
fähus.

Sjukdomanamn.

Det fanns många sjukdomar
hos nätkreaturen: såsom "bäinole"
(benole) "bukole" och "sjöattole".
Sk. "sjöattole" (svartole) yttrade sig
på så sätt att en svart fläck
visade sig på djurets hud. Denna

Sjukdom utbreddes sig så hastigh
att man så att säga, med ögonen
kunde se hur fort den spred sig.
Förutom dessa sjukdomar, förekom
att djuren blevo "mastelna" då de
miste matlusten samt "sae tjär
sa se ut" d. v. s. såga bekymrade ut.
Vidare fick djuren "Trällskott",
fick förstoppning som också kal-
ledes "lakaterra" samt "Tanpte
dröpt" d. v. s. miste förmågan att
idåsa.

Sjukdomsorsak.

Orsaken till att djuren blevo sjuka,
antog man härleda sig av dels
ondsinne, trolldomskunniga män-
niskors iårkan, dels genom sjuk-
domar som följde med vinden

Samt möjligen i någon mån
genom vattnet. Särskilt fruktade
vara virvelvindarna eller som de
kallades "härrevingar": ty med
dessa följde en massa "öty", farligt
för både människor och djur.
sh. "härrevinga" som i regel förekom-
ma om våren, ansågs vara utsån-
da av "lapparna", vilka voro ett
trolskt folk, som medelst dessa
mystiska vindar, for omkring
och samlade sin "sösa" (utsäde).
Det finnes en sägen om en pojke
som kom in till en lappkvinn-
a för att köpa mat. På bordet
fick pojken se sin kniv som
han mistat förra våren. Han sade

"det är ju min kniv" - "jå" sade lapp-
kvinnan. "den kastade du i läret
på mig, då jag var ute och sam-
lade min sädd?" Ennå. Då en vir-
velvind kom skulle man spotta
3 gånger, detta som skyddsåtgärd.
Att kasta en kniv efter virvelvin-
den torde ha förekommit, men
kan dock ej betraktas som ett
allmänt bruk på 1800 talet.

Sjukundersökning.

I orten funnas många sk. "kobotars"
och till dessa brukade man ofta
vända sig för att få reda på vad
slags sjukdom djuren hade, samt
för att få bot för densamma. Av
de många kobotars som funnas

i orten skall jag nämna några
av de bäst kända. I Bjätteryd fanns
för omkring 60 år sedan, en kabotare
kallad "flemntan". Vidare fanns en
kabotare, kallad "hasselkveasta-ölia",
samt en person som hette "räng-
kvest". Denne senare skulle ha
fått del av "flemntans" kunskap.
I Bjätteryd bodde ju vidare "klok-
Anna", och hon var ju "såhå" te i
båte". Rot.

I ortens språkliga dräkt citerar
jag några ord ur Andriassons berätt-
telser: "ja i pällogustar (Gustav Petrus)
käm te en govå, i arbetade (arbetade)
i de va tsarvå (torvar) äpphängda
på jassgämn (gårdesgården) i päl-

sa-^gustan sa att na aⁱt (ett) kreatu-
 r^{er} hainale, sa to (Togo) di ut att
 a ställde att paa grässjöana (gräsmat-
 ten) a hogge (hogg) äpp na Tsar
 (Tora) rönt d^ä doolia hainat (benet)
 a senn hängde di äpp Tsere na paa
 en jässestake, a hainat ble bra".
 Sk. "hainale" betodes också genom
 att "haongka" och "a^oäläta". Ann. Se
 närmare upp. bet. berättat av Maria Magnusson.
 Då djuren blevo "moatolna" (modstulna)
 brukade man gna deras Tänder med
 salt, samt "a^oäläta (äderläta) doi i
 rompan". Då kreaturen finga
 "Tröllskott" betodes detta genom att
 skjuta över djuren. Då djuren finga
 "la ka Terra" eller förstopning, betodes

detta genom att "kåm i doi sma-
 åt" (ge djuren något fett ex iater) samt
 "fällhasjikt". Då djur hade "Tappt
 dräpåt" d. s. s. mistat förmågan att idlas
 brukade kobetaren "rangkwest bota
 detta genom att spruta in asphalt
 i djurets mun "i skrika i örat"
 på djuret "nu ska du få ditt dröp
 igen". Sk. "sjöattole" (svartole)
 var en obotlig sjukdom. "ja va paa
 iit ställe" berättar Gustav "i da va
 en stut soom fe en sjöattö flöck
 på siene (siden) i göbben (d. s. menar
 ägaren till gården) sa te me: spring
 me te flennatan i fröa på stutan
 (fråga om bot för stutan) i ja sprang
 di i tallte om hä dä va i flennatan

Sa: spring häm å sjö (skär) i hål
 stutän, på dö å sjöattole". Bukele
 betades genom att geva det sjuka
 djuret "alestain", "hävajäll", o "diväl-
 sträck" vilket skulle blandas
 med brännvin. Sjukdom och otur
 med kreatur kunde botas genom
 att stro kyrkogårdsmull i fähuset.
 Mullen skulle tagas under natten
 och strös ut innan seluppgången.
 "Na ja Tjénnte pao hållmatsapöt"
 berättar Andriasson" hadde di utua
 (otur) må kreatuån, i så na kväll
 häm da en gosse å sa vi skulle
 gaa ätte jaa på kyrkogården: å ja
 å dånn annre häm ble avjockade
 (avvända) mån vi vann inte glaa veat

å vi je äit stöcke, å så fyllde vi
päsån må jöä i na mahåle (d. v. s. gura-
tag) å kreatuån doi ble bra".

Skadegörelse.

Förmågan att trolla kunde man få
genom att taga nattvardbröd, då man
gick till skrift. Då Andersson gick
till nattvarden första gång, var det
en flicke som tag nattvardbrödet
ur munnen och stoppade det i fickan.
Prästen som såg flichans handling,
kallade in henne i sekristia, där
hon fick lämna brödet ifrån sig.
Flickan hade, av en Trolldomshun-
sig gubbe, övertalats att utföra den-
na oakhypärda handling. Genom
Trollknutar kunde skadegörelse utövas.

En kvinna hade fått för sig att hennes man var förjörd. d. v. s. förtrollad. Hon hittade även en Trollknut. Kvinnan rådfrågade en klok, och denne sade att Trolldomen åsänkats genom Stulet nattvardsbröd.

En kvinna stod vid en "pöl" (d. v. s. liten vattensamling) och tjärnade vatten, under det hon skrek "så långt som dätta rop hörs, ska mjölk i soongke (d. v. s. smär) höra med. Skulle denna Trollformel göra värkan, så borde handlingen försiggå på långfredagen. Genom användande av "galljaspike" (d. v. s. spike som varit anbräkt i en galje) kunde Trolldom utövas.

Mjölkhare.

Den som ville uppdaga en "Träll-
hjäring", kunde genom att taga ett
"ettågg" (d. s. s. det första ägget en
kyckling värpt), med sig få visshet
i detta fall. Ägget måste förvaras i
en ask, ty om "Trällpackan" kramade
sänder ägget, fick personen ingen
"hållseda" mera (d. s. s. han blev aldrig
frisk). "Dömmälpackan" (d. s. s. packan
före påsk var av stor betydelse för
de Tralldamskunniga kvinnorna, som
ridande på "ongkästan" (ugnhästen)
begära sig till blåkulla för att där
nämna förnyade Tralldamskunskaper.
De kvinnor vilka man antog fara
till blåkulla, kallades "påskahjäringar".

Småland
Sunnabö
Pjättegård
år 1935

4445

Nykt Tint Persson
Jula Kinnöda
Ber. Gust. Andersson
född 1858?

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

14.

En flicka skulle dömas för det hon
Trollat. Flickan erkände sitt brott,
men påstod att hon endast tjua-
mjölkat genom Trolldom. Hon blev
befälld att visa sin konst, och den
na bestod däri, att hon genom att
mjölka på sitt "hosebann" (d. s. s. tramp-
band) kunde tjumjölka kor. Då
flickan fått en viss mängd mjölk
(jag tror det var en halv liter) sade hon
att nu fick det vara stopp, ty an-
mars dag hon. Hon blev befälld att
fortsätta med mjölkningen, och detta
gjorde att hon dog. Den Trolldomskun-
niga flickan blev dömd till döden,
och avrättades. Maran.
Maran ansågs vara en kvinna

som for ut om råttorna och plå-
gade människor och djur. En per-
son som plågades av maran, sökte
en klok, och denne sade "laga till
en plugg som passas till hålet i
väggen över din säng. Mannen lydde
rådet, och en natt då maran kom,
passade han på att sätta pluggen
i hålet. Då mannen veknade om mor-
ningen, fick han se en grep (gräip)
som stod borta vid dörren. Han gick
bort och rörde vid grepen, och denne
förvandlades till en vacker kvinna.
Mannen och den förvandlade kvinnan
levde samman i många år. Kvinnan
i fråga var mycket stark, vilket be-
visas av följande händelse: Mannen

skulle ska sin häst, men fann att skorna vore mycket för stora, varför han sade till kvinnan "ja för lite smena" - "då behöva du inte" sade kvinnan, och tog skorna i händerna och höjde dem samman till den önskade storleken. På ett lika mystiskt sätt varigenom mannen fått sin duktiga hustru, skulle han även få mista henne; detta tillgick på följande sätt: En juldag låg mannen i sängen och vilade sig, tog han pluggen ur hålet i väggen, och sade till sin hustru "nu å då ses i ses länge sen, du här ing jörens dötta här" - Mannen hade inte mer än väl sagt (satt) detta, förrän kvinnan föresann.

Betesgång. Då djuren släpptes på vären, skulle de stiga över en sax och en "sännestomp" (d.v.s. brynsten) som lades på fähusströskeln. Det torde även ha förekommit att man lade brud (krut) på Tröskeln då djuren skulle släppas ut.

Wiktiga dagar. Juldagen var viktig för djuren. Det vatten var man tvättat sig om julaften, skulle "dängkas" över djuren; detta för att man skulle få tur med dessa.

Fjörkhåll. Då en ko ej blev "lidd", (d.v.s. dräktig) tog man vagnen åt skild och stödde henne mellan härrorna. Vidare brukade man efter hemkomsten, ana repet (räipet) om ko-

men. Då den tid kom att ingen
skyldighet fanns att hålla tjur, var
det naturligt att betala "tjurpågångs"
kontant. Ofta fick tjurägaren uppbära
ersättning i form av dagsvårken.

Köpa av kreatur.

I början av 18 hundratalet för man
till "stallpastua" och till "maklomsa"
marknad för att köpa & sälja sina djur.
Båda dessa marknadsplatser vara
belägna i närheten av Elmhult.